

УДК 75(477).071(092):316.64:316.346.2-055.2
DOI 10.32461/2226-3209.1.2026.356234

Цитування:

Терещенко М. В. Вплив культурного середовища на феміністичні погляди Марії Башкірцевої. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2026. № 1. С. 84–89.

Терещенко Марина Вікторівна,
мистецтвознавиця

<https://orcid.org/0000-0001-6739-1681>
maryna_tereshchenko@ukr.net

Tereshchenko M. (2026). The Influence of Cultural Environment on the Feminist Views of Marie Bashkirtseff. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 1, 84–89 [in Ukrainian].

ВПЛИВ КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФЕМІНІСТИЧНІ ПОГЛЯДИ МАРІЇ БАШКІРЦЕВОЇ

Мета дослідження. Стаття присвячена аналізу впливу культурного середовища на формування феміністичних поглядів Марії Башкірцевої, видатної культурної діячки XIX ст. **Методологія.** У статті використовувались історичний метод, що дозволив простежити еволюцію суджень мисткині протягом ведення щоденника з приводу ролей, призначення та прав жінки; культурологічний метод дав змогу встановити взаємозв'язок між культурним середовищем та розвитком феміністичних ідей мисткині. **Наукова новизна.** Вперше досліджено вплив соціокультурного середовища М. Башкірцевої на формування її феміністичних поглядів, зокрема мистецькі практики родини на Полтавщині у дитячі роки, освітні можливості Франції та паризький інтелектуальний простір. **Висновки.** Авторка дійшла висновків, що культурне середовище відіграло важливу роль у формуванні особистості Марії Башкірцевої та її феміністичного світогляду. Значний вплив здійснило родинне середовище Полтавщини у ранньому дитинстві, що забезпечило з одного боку потужний ґрунт для інтелектуального розвитку, а з іншого спонукало до переосмислення на досвіді родини стереотипних уявлень про призначення жінки та її ролі. Подальший розвиток феміністичних ідей Башкірцевої зумовили освітні можливості Франції, зокрема, навчання в приватній академії Р. Жуліана. Розвиток французького феміністичного руху 70–80-х. років в Парижі сприяв активній залученості художниці до середовища об'єднань задля просування принципів гендерної рівності в контексті професійної самореалізації жінок-художниць. Результатом такої взаємодії соціокультурних факторів став значний внесок М. Башкірцевої у світовий феміністичний дискурс.

Ключові слова: культурне середовище, французький жіночий рух XIX ст., мистці Франції українського походження, полтавське дворянство, творчість Марії Башкірцевої.

Tereshchenko Maryna, Art Historian

The Influence of Cultural Environment on the Feminist Views of Marie Bashkirtseff

The purpose of the article is to examine the influence of cultural environments on the development of feminist views held by Marie Bashkirtseff, a prominent cultural figure of the 19th century. **Methodology.** The study employs the historical method to trace the evolution of Bashkirtseff's reflections on women's roles, purpose, and rights as documented in her diary. Additionally, the cultural studies approach enables the identification of correlations between the surrounding cultural milieu and the emergence of feminist ideas in her work. **Scientific novelty.** For the first time, this research explores the impact of Marie Bashkirtseff's sociocultural context on the formation of her feminist worldview. Particular attention is given to the artistic practices of her family in Poltava during her childhood, the educational opportunities available in France, and the intellectual atmosphere of Paris. **Conclusions.** The author concludes that the cultural environment played a pivotal role in shaping Bashkirtseff's personality and feminist outlook. Her early upbringing in Poltava provided both a fertile ground for intellectual development and a framework for rethinking traditional gender roles through familial experience. The further evolution of her feminist ideas was facilitated by educational access in France, notably her studies at the private Académie Julian. The rise of the French feminist movement in the 1870s–1880s fostered her active engagement with associations advocating gender equality in the context of women artists' professional self-realisation. As a result of these intersecting sociocultural factors, Bashkirtseff made a significant contribution to the global feminist discourse.

Keywords: cultural environment, French women's movement of the 19th century, artists of France of Ukrainian origin, Poltava nobility, artistic legacy of Marie Bashkirtseff.

Актуальність теми дослідження. Культурні відносини між Україною і Францією нині переживають фазу активного переосмислення в контексті змін застарілих наративів. Український контекст в розумінні впливу на розвиток європейської культури стає все більш відчутним, в тому числі завдяки дослідженням, присвяченим таким важливим постатям як Марія Башкірцева. Тому, вивчення передумов формування її феміністичних поглядів в контексті дослідження її культурного середовища на теренах України та Франції становить актуальне наукове завдання.

Аналіз досліджень і публікацій. Попри відсутність перекладу «Щоденника» Марії Башкірцевої українською мовою, вітчизняні науковці продовжують активно досліджувати її особистість та культурну спадщину, зосереджуючись на різноманітних аспектах її творчості. Останнє видання (2008 р.) М. Слабошпицького [8] на сьогоднішній день лишається найбільш наближеною українською інтерпретацією тексту «Щоденника» М. Башкірцевої у авторській стилізації. У статті І. Дорогань (2024) здійснено огляд наукових досліджень, присвячених «Щоденнику» Марії Башкірцевої — унікальному автобіографічному тексту, який став джерелом для вивчення її особистості, творчості та культурного контексту епохи [5]. У статті З. Гук (2022) акцентується увага на постаті близького друга художниці, Б. Карагеоргієвича та підіймаються питання щодо стереотипізації образу Башкірцевої, що склався після публікації скороченої версії щоденника [4]. Літературознавця В. Агєєва аналізує феміністичну складову письма М. Башкірцевої, проводячи паралелі з українськими авторками кінця XIX ст. [1]. Французька дослідниця рукопису щоденника Колет Косньє, у своїй книзі спираючись на численні цитати, які були вилучені попередниками, наголошує на прогресивних міркуваннях Башкірцевої про жіночі ролі, зокрема на її прагненні до рівних освітніх можливостей [13]. Феміністичний аспект висвітлює американська дослідниця Уїтні Чадвік у монографії «Жінки, мистецтво та суспільство» (2020), досліджуючи історію внеску жінок у візуальну культуру, в тому числі висвітлюючи особливості французького соціокультурного середовища кінця XIX ст. [12].

Мета дослідження. Стаття присвячена аналізу впливу культурного середовища на формування феміністичних поглядів Марії

Башкірцевої, видатної культурної діячки XIX ст.

Виклад основного матеріалу. Формування нового феміністичного світогляду Марії Башкірцевої (1858-1884), відмінного від більшості її сучасниць, тісно пов'язано з життєвими обставинами, які супроводжували її дорослішання. Після нетривалого проживання з чоловіком, дворянином Степаном Башкірцевим у родовому маєтку Гавронці Полтавської губернії (нині село Гавронці, Полтавська область), мати Марії, разом із малолітніми дітьми — Марією та Павлом, здійснила свідомий і соціально нетиповий для тогочасного патріархального суспільства крок, відмовившись від ролі берегині родини, повернувшись до батьків. Таким чином, Марія Башкірцева зростала в середовищі жінок, очолюваному бабусею Жюлі Корнеліус, яке втілювало силу й особисту свободу та сформувало в ній внутрішню волю й прагнення до інтелектуальної самостійності.

Бабуся, Жюлі Корнеліус, французька за походженням, сприяла мультикультурному розвитку Марії, відчинивши двері до французької культури шляхом засвоєння Марією французької мови. У подальшому дівчинка зберігає легкість в опануванні мов і в 15 років писатиме у листах, що «може розмовляти російською, французькою, англійською, італійською, а також вчить німецьку та латинь» [10, 5]. Безумовним компонентом культурної ідентичності Башкірцевої, є українська мова, про що свідчить її захоплення володінням нею під час першого приїзду у серпні 1876 році на Полтавщину після еміграції: «Мені подобалося розмовляти з селянами, яких ми зустрічали на дорозі та в лісі.» [9, 185].

Плеканням культурного дозвілля, пов'язаного з читанням книг, аналітичним підходом до прочитаного і побаченого, вирізнявся дідусь Марії, Степан Бабанін, який мав величезну бібліотеку. У щоденниковому записі від 20–23 жовтня 1882 року Марія Башкірцева згадує родинний маєток Бабаніних, Черняківку, де минуло її дитинство, як простір потужного естетичного та емоційного впливу: «це село просто зачаровує: будинок облаштований напрочуд вдало, й лише тепер я починаю усвідомлювати, якою артистичною, розумною, визначною людиною був дідусь» [9, 561].

Листування з дідусем під час відвідувань Флоренції у 1875 р. демонструє не тільки високу культуру спілкування з родичем, а й

перші прояви новітніх поглядів на жіночі образи у мистецтві. У листі дідусеві вона не просто описує побачене, а проявляє своє розчарування виглядом статуї сором'язливої Венери Медічі, що не відповідає її уявленню про справжню богиню кохання. Водночас, висловлюючи особливе захоплення реалістичним і живим образом «Форнаріни» Рафаеля, який, на її думку, значно перевершує деякі з ідеалізованих та емоційно-нейтральних зображень його Мадонн, що сприймаються нею як «вицвілі» та «прісні» [10, 45].

Родина з малих років вирощувала в ній почуття своєї винятковості, обдарованості. Тому, сформувавшись в Україні як доволі впевнена в собі особистість, при переїзді в Ніццу, розпочинаючи свій щоденник у 1872 році тринадцятирічна Башкірцева закарбовує на сторінках щоденника своє сміливе життєве кредо: «жага слави» і невідступно слідує йому. Початкове зацікавлення музикою та образотворчим мистецтвом, що було елементом родинного дозвілля в Україні, з переїздом до Франції трансформувалося в усвідомлену потребу самореалізації через ці сфери творчості.

У часи перебування на півдні Франції, у 70-ті роки XIX ст., лицей Ніцци не приймав дівчат на навчання, тому Марія розпочинає програму ліцею (яка була розрахована на три роки) у приватному порядку. П'ятнадцятирічна дівчина відмічає у щоденнику: «Хочу працювати як віл. Не бажаю бути менш освіченою ніж чоловік і діти. Жінка має отримувати таку саму освіту як чоловік» [13, 42].

Культурне життя родини в Ніцці супроводжується постійними світськими розвагами: взаємними візитами, відвідуванням родини балів, гри в рулетку в Монте-Карло, на яку матір брала дівчинку, концертами та театром при одночасному акцентуванні на бажанні подобатись протилежній статі. Проте, як впливає із щоденникових записів шістнадцятирічної Марії, їй було не завжди приємне товариство, що лишалось після закінчення концерту [13,45]. Башкірцева відчуває, що цей спосіб життя не зовсім відповідає її прагненням. При цьому, Бабаніни і Башкірцеви не були представлені місцевій аристократії через судову тяжбу і негідну поведінку дядька Георгія Бабаніна. Водночас, їй впадає в око факт виправдання дяді з боку родини, не дивлячись на його систематичний негативний вплив на імідж родини. На сторінках щоденника підмічений нею факт поблажливості до чоловічої поведінки на

відміну від жінки. В цьому контексті Башкірцева неодноразово експресивно відмічає в «Щоденнику» свої переживання з приводу стереотипного ставлення до жінок: «Бог створив мене жінкою, щоб завадити робити всі безумства, яких я прагну!» [13, 37]. Разом з тим, її прагнення свободи врешті решт реалізуються не в споживацькому дозвіллі, свідком якого вона стала внаслідок способу життя родини, а в серйозній освіті.

Освітні можливості півдня Франції, як важлива складова культурного середовища, сприяли мультикультурному розвитку Марії-підлітка на ґрунті вже закладених освітніх навичок в Україні. Самостійність у складанні програми навчання та прагнення опанувати окрім французької, італійську, латинь, англійську та інші іноземні мови, дозволили Марії більш ґрунтовно ознайомитись з культурою, історією країн і народів, простежити розвиток філософської думки, враховуючи її спроможність опановувати першоджерела в оригіналі. На сторінках «Щоденника» Марія методично фіксує свої враження від прочитаних книг, що вказує на важливість літератури як джерела власного натхнення та особистісної рефлексії. Якщо ознайомлення з класичною літературою таких авторів як Платон, Шекспір, Данте збагатило Марію духовно і розвивало філософське мислення, то такі автори XIX ст. як Дюма-молодший, Бальзак, Доде, Флобер, Золя, Гі де Мопассан стали для неї дзеркалом соціальної реальності, джерелом психологічного аналізу та феміністичного пробудження. Башкірцева прагне самореалізації за рахунок професії, дозволяє собі палити цигарки, але не напоказ, а час від часу, мріє про свободу як у чоловіків відносно поведінки з протилежною статтю, і водночас, у зовнішньому вигляді зберігає і навіть плекає фемінність. Як відмічає В. Агєєва «Вона дорожить різницею, не хоче зрікатися нічого, питомого жінці, претендуючи водночас здобути заказане патріархальною культурою» [1, 190].

Щоденник вона позиціонує як твір присвячений життю жінки, яку розповідає вона сама: «Це жінка з усіма думками і сподіваннями, розчаруваннями, низькістю, красою, стражданнями, втіхами» [6, 104]. У цьому записі вже озвучена сформована феміністична позиція – показати жінку, уникаючи відповідності тогочасним стереотипам та відверто проголосити про бажання нею слави і визнання, за що дослідники початку XX ст. дорікали авторці надмірною егоцентричністю.

Зважаючи на соціальний контекст важливості «вдалого» заміжжя для жінки в колах аристократії останньої третини XIX ст., на сторінках щоденника Башкірцевої часто з'являються її роздуми з цього приводу. Колет Косньє зауважує що, «перед узвичаєними ролями в суспільстві чоловіка й жінки вона почувається в ні в сих, ні в тих: вони роздирається між нав'язаним їй соціальним «я» шлюбом, і тим, до чого прагне її глибинне «я» – творчістю» [13, 42]. Розмірковуючи над статками та положенням у світі того чи іншого претендента, попри обговорення, жоден з них так і не опиняється в близькому тривалому колі спілкування Марії, подібного до відносин закоханих. Описані в щоденнику натяки на відносини з чоловіками виглядають скоріш як романтичні пригоди для підсилення літературної складової щоденника. А її думки з приводу заміжжя варіюються від саркастичних до доволі різких на кшталт: «Заміжжя – єдина кар'єра жінки» [13, 178].

Під час свого першого відвідування Батьківщини у 1976 р., Марія прагне продемонструвати свою обізнаність у політиці та прогресивні погляди, які трансформувались від прихильниці монархії в бік республіканців, проте зіштовхується з нерозумінням з боку чоловічого оточення. В той період її погляди поступово трансформуються. Навіть, будучи дорослою, в третій приїзд, вона відмічає, що оточення батька не сприймає жінку як рівну собі для обговорення політики, суспільно важливих новин: «З жінками розмовляють лише тоді, коли мають до них романтичний інтерес» [9, 564].

Марія могла б наблизитись до кіл прогресивних українських діячів, якби більш тісно спілкувалась із матір'ю одного з претендентів у чоловіки, друга дитинства Григорія Милорадовича, який на її думку, дотримувався патріархальних поглядів на дружину і не був здатен стати їй рівним партнером. Натомість, його мати, Єлізавета (у дівоцтві Скоропадська) увійшла в історію України як меценатка та суспільна діячка, яка виступила однією з засновниць «Товариства імені Т. Шевченка» у Львові у 1873 році [7, 105].

Прагнення Марії до демонстрації відмінності від усталеного стереотипного образу жінки виступає визначальним мотивом поведінки Марії на Батьківщині. Ірена Книш ілюструє феміністичні прояви епізодом, що стався у Гавронцях, де шістнадцятирічна дівчина, попри застереження з боку чоловіків, осіддала норовистого коня [6, 114].

Підкреслена маскуліність в її одязі під час полювання, відважна поведінка та вміння різко висловитись на соціальні теми, можливо і стали причинами, що попри загальне захоплення, чоловіки Полтавщини не наважувались на роль супутника Марії.

Після відвідування України у 1976 році та усвідомлення відсутності розуміння новітніх демократичних поглядів, розчаруванні у романтичних відносинах, Марія ще більш укріплюється у своїх феміністичних поглядах. Як правило більш широкі перспективи та прогресивні культурні кола знаходились у європейських столицях. У цьому контексті яскравим явищем у культурному житті Парижу другої половини XIX ст. стала приватна школа малювання Родольфа Жуліана (далі – Академія), у якій функціонували як чоловічі, так і жіночі відділення. В Академію, в якій починає навчатись дев'ятнадцятирічна Марія у жовтні 1877 року, приїжджали навчатись жінки з різних країн світу, що обумовило мультикультурне творче середовище, в якому Марія виокремлювалась своїм талантом і проактивною феміністичною позицією. За спогадами англійки, сокурсниці Марії, які наводить Альберік Каює, Башкірцева носила в Академію вигадливий чорний наряд з жабо, який виглядав по-чоловічому [11, 278]. З цим описом суголосна інтерпретація Кеті Гессел саморепрезентації Марії на автопортреті (1880 р.), відмічаючи її як «серйозну і віддану своїй праці художницю» [3, 119].

Поступово пошук художнього образу, що репрезентував би жіночий досвід професійної самореалізації, привів Марію Башкірцеву до знайомства з феміністкою Юбертіною Оклер, результатом якого стало її долучення до організації «Права жінок». Хоча запланований портрет не був створений, феміністична тема знайшла втілення у дебютній картині для Паризького Салону 1881 року, де художниця зобразила жінку, занурену в читання твору Дюма-молодшого «Питання розлучення» — актуального на той час соціального дискурсу.

Серед французького оточення Марії, які вирізнялись спільністю інтелектуальних та естетичних інтересів, дослідники відмічають постать сербського принца Божидача Карагеоргієвича та художника Академії Бастьєна Лепажа. Перший, отримавши блискучу освіту, користувався порадами Марії, прислухався до її настанов під час навчання малюванню і віддав їй належне після її смерті. Зважаючи на викривлений образ, який вимальовувався у скороченій версії щоденника

1887 року, Божидар опублікував у 1903 році власні роздуми з приводу правдивої особистості Башкірцевої, яку він знав, спростовуючи ряд міфів [4, 141]. Бастьєн Лепаж, філософські погляди якого імпонували Марії та їх майстерне втілення у реалістичному живописі, став їй духовною опорою у її власних прагненнях, відрізнявся також новим поглядом на застаріле трактування жіночих образів. А у новітній концепції лепажівської Жанни Д'Арк (1879), яку він зобразив без лицарських обладунків, дівчиною, яка вдивляється у майбутнє, Башкірцева, певно, вбачала нове, суголосне її баченню, позбавлене міфу трактування сильної жінки. Таким чином, можемо дійти висновку, що дружнє коло Марії також розділяло її феміністичний світогляд. Вона, свідомо обирала в друзі людей, якими захоплювалась на інтелектуальному рівні, людей з прогресивними поглядами, до яких також належав власник приватної академії малювання з відділенням для жінок, Рудольф Жуліан.

Окрім художньої творчості, Башкірцева веде в цей період активну громадянську і літературну діяльність. Зберігаючи свою анонімність у товаристві «Права жінок» під псевдонімом Пауліна Дарія Орел, вдаючись до використання перуки для приховування особистості, Марія відвідує збори та таємно підтримує фінансування газети «La Citoyenne» («Громадянка»), що мала виходити під егідою організації. З огляду на необхідність зберегти конфіденційність перед родиною, вона також під псевдонімом публікує статтю у цьому виданні під назвою «Жінки-художниці». В ній авторка порушує питання дискримінації жінок у сфері художньої освіти, підкреслюючи важливість для кожного «свободи обирати той шлях, який йому підходить» [13, 221]. Наприкінці життя Марія знайомиться з провідною феміністкою Франції Хелен Берто та долучається до «Асоціації жінок-художниць і скульпторок», створеної у 1881 році, що відіграла важливу роль у просуванні досягнень жінок у мистецькій сфері. У цьому контексті Вітні Чадвік розглядає передумови виникнення жіночого руху, підкреслюючи, що зростання політичної свідомості та громадянської активності середнього класу створило сприятливе середовище для феміністичних ідей та боротьби за права жінок [12, 239]. Отже, у своїх висловлюваннях та діях Марія Башкірцева була суголосна провідним думкам активного французького жіноцтва, які

наголошували на свободі реалізовувати своє професійне покликання, незалежно від статі.

Наукова новизна. Вперше досліджено вплив соціокультурного середовища М. Башкірцевої, зокрема мистецькі практики родини на Полтавщині у дитячі роки, освітні можливості Франції та паризький інтелектуальний простір на формування її феміністичних поглядів.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, наведемо цитату Башкірцевої, що послугувала натхненням до цієї розвідки та наголошує на важливості умов культурного простору навколо людини: «середовище складає половину таланту в той період, коли відбувається формування особистості» [11, 287].

Культурне середовище відіграло ключову роль у формуванні особистості Марії Башкірцевої в контексті її феміністичної налаштованості. Дитинство в Україні – домашні мистецькі практики, багатомовність, доступ до літератури та освітня підтримка родини створили основу для її інтелектуального розвитку та самосприйняття себе як людину, на яку чекає великий успіх. Переїзд до Франції у юному віці активізував її прагнення до самореалізації, попри освітні обмеження, що існували для жінок у XIX столітті. Відсутність патріархального тиску в родині та розчарування в аристократичному середовищі сприяли її зосередженості на освіті та творчості. Розпочатий у Ніцці щоденник, девізом якого стає вислів «жага до слави», з перших сторінок проголошує прагнення незалежності та критику традиційних жіночих ролей. У подальшому, порівняння сприйняття прагнень жіноцтва до професійної самореалізації на батьківщині, під час її відвідин після еміграції, з новітніми французькими феміністичними ідеями, утвердили Башкірцеву у правильності обраного шляху.

Товариство однодумців та атмосфера в Академії Жуліана періоду 70–80-х р. XIX ст., провідної установи в мистецькій освіті жінок того часу, сприяли не тільки її професійному становленню, а й втіленню феміністичних ідей у мистецтві. В цей період за сприяння Родольфа Жуліана Башкірцева пише визначну картину «В ательє Жуліана» (1881), що на сьогодні є однією з перших картин, яка засвідчує доступ жінок до професійної художньої освіти наприкінці XIX ст. Окрім художньої діяльності Марія долучається до спільнот, організованих провідними феміністками Парижу, Юбертіни Оклер та

Хелен Берто. Результатом такої взаємодії стало заснування феміністичної газети, написання статті на підтримку освітніх прав жінок-художниць та участь у мистецьких виставках.

Отже, українські контексти становлення особистості та французький культурний простір уможливили появу феномену Марії Башкірцевої – мисткині міжнародного рівня, науковий інтерес до якої знову зростає. А такі фактори, як відсутність повної публікації її щоденника, попри наявність художньої спадщини в Україні, актуалізують потребу подальших міждисциплінарних досліджень в українському науковому просторі.

Література

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. К. : Факт, 2008. 360 с.
2. Балабко, О. З Ніци до Мужена. Від Башкірцевої до Винниченка : есеї, п'єса. Київ: Факт. 2006. 192 с. .
3. Гессел К. Історія мистецтва без чоловіків. Пер. з англ. Валерія Колодій. Київ: ArtHuss; 2024. 542 с.
4. Гук З. Марія Башкірцева та Божидар Карагеоргієвич : своєрідність творчого діалогу митців-універсалів. *Іноземна філологія*. 2022. №;135. С.135–45.
5. Дорогань, І. Особистість і творчість Марії Башкірцевої як предмет критичної рефлексії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71Т.1. С.122–128.
6. Книш, І. Три ровесниці: 1860-1960 : до сторіччя народин Уляни Кравченко, Марії Башкірцевої, Марії Заньковецької. Вінніпег : National publishers. 320 с.
7. Петренко І. М., Єлизавета Милорадович (1832–1890) в українському суспільно-політичному русі. Полтава : ПУЕТ, 2013. 151 с.
8. Слабошпицький М. Марія Башкірцева : (Життя за гороскопом): роман-есе. Київ: Ярославів Вал, 2008. 240 с.
9. Bashkirtseff M. The Journal of Marie Bashkirtseff: Translated, With an Introduction, by Mathilde Blind. 1890. URL: <https://archive.org/details/journal00bash/page/n7/mode/2up> (дата звернення: 20.07.2025).
10. Bashkirtseff, M. *Letters of Marie Bashkirtseff* (M. J. Serrano, Trans.). Cassell Publishing Company. 1891. URL: <https://archive.org/details/lettersofmarieba00bashauff> (дата звернення: 25.07.2025).
11. Cahuet, A. *Moussia: the life and death of Marie Bashkirtseff*. 1929. URL:

<https://archive.org/details/moussiialifedeath0000cahu/page/n11/mode/2up> (дата звернення: 25.07.2025).

12. Chadwick, Wh. *Women, Art, and Society*. New York :Thames & Hudson, 2002. 496 p.

13. Cosnier , C. Marie Bashkirtseff: un portrait sans retouches. 1985. 344 p.

References

1. Aheieva, V. (2008). *Women's Space: Feminist Discourse of Ukrainian Modernism*. Fakt [in Ukrainian].
2. Balabko, O. V. (2006). From Nice to Mougins. From Bashkirtseff to Vynnychenko: Essays, a play. Fakt [in Ukrainian].
3. Hessel, K. (2024). The Story of Art Without Men. Kolodii V, transl. ArtHuss [in Ukrainian].
4. Huk, Z. (2022). Maria Bashkirtseva and Bozhidar Karadorđević: The uniqueness of the creative dialogue between universal artists. *Foreign Philology*, 2022(135), 135–145. <https://doi.org/10.30970/fpl.2022.135.3813> [in Ukrainian].
5. Dorohan, I. (2024). The personality and creativity of Maria Bashkirtseva as a subject of critical reflection. *Current Issues in the Humanities*, 1(71), 122–128 [in Ukrainian].
6. Knysh, I. (1960). Three contemporaries: 1860–1960. On the centennial of the births of Ulyana Kravchenko, Marie Bashkirtseff, and Mariia Zankovetska. National Publishers [in Ukrainian].
7. Petrenko, I. M. (2013). Yelyzaveta Myloradovych (1832–1890) in the Ukrainian socio-political movement. PUET [in Ukrainian].
8. Slaboshpytskyi, M. (2008). Maria Bashkirtseva: Life by the horoscope. A novel-essay (Original work published in Ukrainian). Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
9. Bashkirtseff, M. (1890) *The Journal of Marie Bashkirtseff*. <https://archive.org/details/journal00bash/page/n7/mode/2up> [in English].
10. Bashkirtseff, M. (1891). *Letters of Marie Bashkirtseff* (M. J. Serrano, Trans.). Cassell Publishing Company. <https://archive.org/details/lettersofmarieba00bashauff> [in English].
11. Cahuet, A. (1929). *Moussia: The life and death of Marie Bashkirtseff* (K. Wallis, Trans.). The Macaulay Company. <https://archive.org/details/moussiialifedeath0000cahu> [in English].
12. Chadwick, Wh. (2002). *Women, art, and society*. Thames & Hudson [in English].
13. Cosnier, C. (1985). *Marie Bashkirtseff: Un portrait sans retouches*. Éditions des Femmes [in French].

Стаття надійшла до редакції 07.01.2026
Отримано після доопрацювання 09.02.2026
Прийнято до друку 16.02.2026
Опубліковано 31.03.2026